

MEZHEP İÇİ ELEŞTİRİ KÜLTÜRÜ: EBÛ İSHÂK EŞ-ŞİRÂZÎ'NİN EBÛ SEVR ELEŞTİRİSİ

Intrasectarian criticism culture: The criticism of Abu Ishaq al-Shirazi Against Abu Sawr

Abdulbasit SALTEKİN

Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Asst. Prof. Dr., Batman University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic Law

Batman, Turkey

absaltekin@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9652-7840

DOI: 10.34085/buifd.791699

Öz

Mezhep kavramının toplumda daha çok taassup ve bağnazlıkla beraber anılan kavramlar arasında sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu yaygın kanaatin aksine âlimlerin mezhep geleneğini mezhep içinde kalarak eleştirel bakış açısıyla geliştirdiklerine de şahit olmaktayız. Bunun en güzel örneklerinden birini Şâfiî mezhebinin temel metinlerinden biri kabul edilen *el-Mühezzeb* adlı eserin yazarı Şîrâzî'de (ö. 476/1083) görmek mümkündür. Şîrâzî'nin Şâfiî mezhebinin önemli âlimlerinden kabul ettiği ve İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) öğrencilerinden olan Ebû Sevr'e (ö. 240/854) yönelik eleştirileri, mezhep içi eleştiri kültürünü ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Şîrâzî'nin Ebû Sevr'e yönelik eleştirileri incelendiğinde, ele alınan konuların değerlendirilmesinin mezhep içi bütünlüğün korunmasının yanında bilimsel kaygıların da güdüldüğünü göstermektedir. Nitekim Şîrâzî'nin incelediği her konuda, Ebû Sevr'in görüşlerini, dayandığı delillerle beraber zikrettikten sonra ilmi bir temelde eleştiriye tabii tuttuğu görülmektedir. Kendi iddialarını bir mezhep kabulü üzerinden savunmamakta bilakis deliller üzerinden sunmaya çalışmaktadır. Bu şekliyle düşünüldüğünde, mezheplerin geleneklerini dar kalıplarla tekrar etmekten öte eleştiri kültürüyle geliştirdikleri görülecektir. Bu bakımdan geçmiş geleneğin algılanması ve yeniden ihyası açısından çalışmamızın önem arz ettiğini düşünmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Ebû Sevr, Şîrâzî, Mezhep, Eleştiri, Şâfiî

Abstract

It is being seen that the concept of sect is frequently used among the concepts that are mostly associated with bigotry and bigotry in the society. Contrary to this common belief, we also witness that scholars develop the sectarian tradition with a critical point of view while remaining within the sect. One of the best examples of this can be seen in Al-Shirazi (d.476/1083), the author of the work named *Al-Muhazzab*, which is recognized as one of the main texts of the Shafii sect. Al-Shirazi's criticism against Abu Sawr (d.240/854), one of the students of Imam Shafii (d.204/820), who is accepted as an important scholar of the Shafii school, is remarkable since it reveals the intrasectarian criticism culture.

Al-Shirazi's criticism against Abu Sawr is examined, it shows that the discussion is not only motivated by the concerns of protecting the integrity within the sect but also by scientific concerns. As a matter of fact, it is seen that Al-Shirazi criticized Abu Sawr's views on each discussed issue on a scientific basis, after mentioning them together with the evidence on which he had based these views. He does not defend his claims through sectarian dogmas but tries to present them through evidence. When considered in this

way, it will be seen that sects develop their traditions with a culture of criticism rather than repeating them with narrow patterns. In this respect, we think that our work is important in terms of the perception and revival of the past tradition.

Key words: Abu Sawr, Shirazi, Sect, Criticism, Shafii

Giriş

Ebû Sevr künyeli Ebû Abdillâh İbrâhîm b. Hâlid b. Ebi'l-Yemân el-Kelbî el-Bağdâdî, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) ders halkasındayken, İmam Şâfiî'nin Bağdât'a gelmesiyle beraber onun ders halkasına dahil olmuş önemli fakihlerden biridir. İmam Şâfiî'nin kadim mezhebinin râvileri arasında sayılan Ebû Sevr'in mezhebi konusunda görüş ayrılıkları mevcuttur. Bazı konularda sadece İmam Şâfiî'ye aykırı görüşler benimsemekle kalmaz, şâz olarak nitelendirilebilecek, diğer mezhep imamlarına aykırı görüşleri de vardır. Bu yönüyle onun mutlak müctehit olduğunu söyleyenler çoğunluktadır. Buna rağmen Şâfiî alimleri ve tabakat kitapları onu "ashâb" olarak niteler. Mezhep içerisinde de belirli bir itibara sahip, "ashâbu'l-vücûh" denilen mezhep imamının usul ve kaidelerine bağlı kalarak ictihadda bulunabilen kişilerden olduğunu az da olsa kabul edenler olmuştur.

Şâfiî mezhebinin önemli metinlerinden sayılan *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*'nin yazarı Şîrâzî de Ebû Sevr'i mezhep ashâbından saymaktadır.¹ Fakat ilginç bir şekilde eserinde Ebû Sevr'e ait görüşleri ele aldığı konuların neredeyse tamamında onu eleştiriye tabi tuttuğu görülür. Şâfiî literatürde ona atfedilen birçok görüşüne ise değinmez. Eleştirdiği konularda, Ebû Sevr'in görüşlerinin dayandığı delilleri zikrettikten sonra eleştiri gerekçesini zikreder.

Ebû Sevr, çoğunluk tarafından mutlak müctehid kabul edilmekle beraber makalemizin başlığını mezhep içi eleştiri şeklinde ortaya koymamızın temel esprisi, Şîrâzî'nin onu ashâbu'l-vücûhtan addetmiş olmasıdır.² Dolayısıyla Şîrâzî perspektifinden eleştirilerin, mezhep içinde gerçekleştirildiğini rahat bir şekilde söyleyebiliriz.

Çalışmamızda Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb* adlı eserinde Ebû Sevr'e yönelttiği bütün eleştiriler ele alınıp tahlili yapılacak, incelenecek ve tasnife tabi tutulacaktır. Aynı şekilde Ebû Sevr'e ait görüşlerin gerekçelerini tahlil ederek, detaylı bir şekilde işlediğini düşündüğümüz Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverî (ö. 450/1058) de referans kaynağımız olacaktır. İmam Şâfiî sonrası mezhebe nispet edilen görüşlerin sıhhattinin belirlenmesinde ölçü kabul edilen Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) de değerlendirmelerini bakacağız.

Ebû Sevr'in hayatı ve mezhebinin tespiti çalışmamız açısından önem arz ederken; Şîrâzî'nin hayatı için ise mezhep içerisindeki konumunun ve biyografisinin biliniyor olmasından dolayı özel bir başlık açmayı uygun görmedik. Bu şekilde makalenin ana ekseninden kopmadan, detaya boğulmasının önüne geçmeye çalıştık.

1. Ebû Sevr'in Hayatı Ve Mezhebi

Ebû Sevr'in hayatı hakkında tabakât kitaplarında detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Bilinen en yaygın bilgi h. 240 yılında vefat etmiş olmasıdır.³ 70 yaşından fazla yaşamış olmasından

¹ Bkz. Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty.), 1/367,405.

² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, ty.), 1/72.

³ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İntikâ' fi fezâilî's-selâseti'l-eimmeti'l-fukahâ Mâlik, Ebî Hanîfe ve's-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty.), 107; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b.

dolayı doğumunun h. 180'li yıllara denk geldiği söylenebilir.⁴ Ayrıca faaliyet alanının Bağdât olması onun Bağdât'ta doğduğu kanaatinin oluşmasına sebep olur.

Önceleri Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'nin ders halkasında İmam Şâfiî'nin Bağdât'a gelişiyle beraber onun ders halkasına katılır. Bu olay şöyle aktarılmaktadır: Ebû Sevr'in Ebû Alî el-Hüseyin b. Alî b. Yezîd el-Kerâbîsî el-Bağdâdî'yi (ö. 248/862) yanına alarak Bağdât'a yeni gelmiş olan Ehl-i Hadisten olan İmam Şâfiî ile alay etmek istemişler. Onlara göre Ehl-i Hadis bir şey bilmeyen haşvilerden⁵ sayılırdı. Girdikleri ilmi tartışma sonucunda ondan ciddi bir şekilde etkilendikleri, Ebû Sevr'in beyanına göre "eski bid'atlerini terk eden" her iki âlimin onun derslerine devam etme kararı aldıkları anlaşılmaktadır. İmam Şâfiî Bağdât'ta bulunduğu süre içerisinde onun ders halkasına devam eden Ebû Sevr, İmam Şâfiî'nin "kavl-i kadîm" mezhebinin ravilerinden biri olmuştur.⁶

Ebû Sevr'in Iraklılara ait mezhebi terk edip İmam Şâfiî'nin ders halkasına katılmasıyla beraber bir müddet İmam Şâfiî'nin görüşlerini rivayet etmiştir. Fakat sonraki dönemlerde benimsediği görüşler onun mezhebinin tartışılır olmasına sebep olmuştur.

Ebû Sevr'in mezhebi, İmam Şâfiî'ye nispeti ve kadim mezhebinin önemli ravilerinden sayılması sebebiyle tartışılır durumda olmuştur. Bu özelliği düşünülmediğinde onun görüşlerinin kendine münhasır mutlak bir müçtehit olduğunu ortaya koymaktadır. İmam Şâfiî'nin Bağdât'taki ders halkasında yanında bulunması sebebiyle tabakat kitapları onu İmam Şâfiî'nin ashâbi arasında zikreder. Tabii kimileri erken dönemlerde yazılmış eserlerde geçen "ashâb" ifadesinin geniş anlamıyla sadece İmam Şâfiî'ye müntesip olanları değil daha geniş haliyle Ehl-i Rey karşısındaki grubu ifade etmek için kullanıldığı söylenmektedir.⁷

Şîrâzî'nin onu ashâbu'l-vücûhtan saydığı konusunda şüphe bulunmamaktadır. Nevevî de *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*'inde Şîrâzî'nin bu görüşte olduğunu ifade eder.⁸ Fakat Nevevî bu konuda Şîrâzî gibi düşünmediğini *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luğat* kitabında dile getirir. Birçok kişinin Ebû Sevr'i mutlak müçtehit saydığını, kendisinin de bu kanaatte olduğunu söyledikten sonra İmam Şâfiî'ye musâhabetinin/ders halkasında oluşunun onun Şâfiî mezhebine nispeti için yeterli olmayacağını söyler. Çünkü İmam Şâfiî'nin ders halkasında bulunup ashaptan sayılmayan birçok kişinin olmuş olmasını bir argüman olarak sunar. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) de musâhabeti bulunmasına rağmen mutlak müçtehidliği tartışılmamıştır.⁹

Ahmed b. Osmân ez-Zehabî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 2/74.

⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (Kahire: Müesseset' r-Risale, 1985) 12/73-74.

⁵ Rivayetlerle uğraşıp içeriğinden haberdar olmayan mutaassıp kimseler.

⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty.) 6/37-68; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-aşfiyâ* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-Arabi ty.), 9/103.

⁷ Nail Okuyucu, *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 259-267.

⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/72.

⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luğat* (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty.) 2/200-202.

Bu konuda Mâverdî'nin de görüşü Ebû Sevr'in Şâfiî mezhebine mensup olarak düşünülemeyeceği yönündedir. Mâverdî'nin bu görüşte olduğunun en önemi delili görüşlerini aktarırken onu diğer mutlak müçtehitlerle beraber zikretmesidir.¹⁰

Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî (ö. 772/1370), Ebû Sevr için mutlak müçtehit olma tevehhümünden/zannından bahseder. Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfiî (ö. 623/1226) de Ebû Sevr'in İmam Şâfiî'nin ashâbından sayılsa da mutlak müçtehit olduğu, teferrüdünün/rivayetinde yalnız kalmasının vech kabul edilmesinin doğru olmadığını söyler.¹¹

Ebû Sevr'in birçok görüşünde Şâfiî'ye muhalefet etmiş olmasının yanında bazen ümmetin genel kabulüne aykırı görüşler taşıyor olması bizim açımızdan da onun mutlak müçtehit sayılması kanaatini güçlendirmektedir.

Burhânüddîn İbn Ferhûn'un, (ö. 799/1397) IV. asırdan sonra bağluları olmadığı için Ebû Sevr'in mezhebinin ortadan kalktığını söylemesi bu görüşü destekler.¹²

Bizim açımızdan problemin çözüme kavuşturulmasında Ebû Sevr'e nispet edilen görüşlerin Şâfiî ile likasından/karşılaşmasından önce olup olmaması önem arz etmektedir. Nitekim kendisi de Şâfiî ile likadan sonra eski bidatlerinden arındığını ifade etmektedir. Bu konuda Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn Ziriklî, İbn Abdilber'den "*Ebû Sevr'in bütün telifatları lika sonrasına aittir*" şeklinde aktardığı ifade konumuz açısından önem taşımaktadır.¹³ Eğer bu şekildeyse – muhtemelen öyledir- Ebû Sevr'e nispet edilen görüşlerin kendisinin arındığını belirttiği eski bidatlerden olmayıp kabul ettiği son kanaatleri olduğu ortaya çıkar.

1. Şîrâzî'nin Ebû Sevr'i Eleştirdiği Konular

Şîrâzî, *el-Mühezzeb* adlı eserinde Ebû Sevr'e elli küsur konuda atıfta bulunur ve bu atıflarda kendisini eleştirdiği görülmektedir. Nevevî, Şîrâzî'nin eleştirilerini ölçsüz olarak niteler.¹⁴ Nevevî'nin Şîrâzî'nin eleştirilerinden rahatsızlık duyduğu açıktır. Bunu haklı kılacak durumlardan en önemlisi Şîrâzî'nin Ebû Sevr'in ismini zikrettiği hemen hemen her yerde eleştiri amacı ile zikrettiği görülmektedir. Fakat Şîrâzî, eleştirilerinde mezhebin dışına çıkmak ve mezhebe aykırılıkla eleştirdiği Ebû Sevr'in her görüşünün eleştiri gerekçesini de beraberinde zikreder. Bu açıdan bakıldığında eleştirilerinin salt hamasi eleştiriler olduğunu söylemenin doğru olmadığı kanaati hasıl olmaktadır.

Bu çalışmada Şîrâzî'nin Ebû Sevr'i eleştirdiği konular beş ana başlıkta ele alınacak ve ilgili meseleler örneklerle değerlendirilecektir.

1.1. Nassa Aykırılık

Şîrâzî'nin Ebû Sevr'in mezhebe aykırı olarak gördüğü görüşlerini eleştirirken kullandığı itiraz gerekçelerinden biri nassa aykırılık olduğu görülür. Örneklerde de görüleceği üzere nassa

¹⁰ Bkz. Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye 1994), 1/138, 151, 189 vb.

¹¹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî, *el-Mühimmât fi şerhi'r-Râfiî ve'r-Ravza Râfiî ve Nevevî* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2009), 1/144-145.

¹² İbn Ferhûn, İbrahim b. Ali Burhânüddin el-Ya'merî, *ed-Dibâcü'l-müzheb fi ma'rifeti a'yâni ulemâ'il mezheb* (Kâhire: Dâru't-turâs li't-tibâa ve'n-neşr, 1972), 13.

¹³ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî, *el-Â'lâm: Kamus-u terâcim* (Beyrut: Daru'l-İlm, 2002), 1/37.

¹⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, 1 /72.

aykırılık ya mutlak anlamda aykırılık ya da nasstan anladığı manaya itiraz veya sahabe uygulamasına aykırılık şeklinde gerçekleşmektedir.

a. Kuran nassına aykırı olarak belirtilen görüşlerine şu örnekleri verebiliriz:

Birinci örnek; Ebû Sevr'e göre oğlu olmayan kişinin mirasının 1/3'ünü kızları alır. Geri kalan kısmı ise oğlunun oğlu (torunu) varsa asabe vasfıyla alır. Ama oğlun kızlarına asabe vasfıyla bir şey verilmez.

Şîrâzî, "Allah size, çocuklarımız (evlatlarımız) hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder..."¹⁵ ayetinde geçen "evlad" lafzının sadece erkekleri değil, kız çocuklarını da kapsadığı, dolayısıyla Ebû Sevr'in bu görüşünün ayete aykırı bir yorum olduğunu söyleyerek itiraz eder.¹⁶

Mâverdî bu görüşün, Abdullah İbn Mes'ûd'un (ö. 32/652-53) bütün sahabeye muhalefet edip tek kaldığı meselelerden olduğunu aktarır. Ayrıca bu görüş sahipleri görüşlerini ayetteki "...kızlara 1/3 verin..." kısmına dayandırdıklarını söyler. Şayet asabe vasfıyla geri kalanı oğlun kızlarına verilirse bu durumda kızlar 1/3'ten fazla almış olur. Mâverdî bu fazlalığın ashâb-ı ferâiz vasfıyla değil asabe vasfıyla oluştuğunu ve bu durumun ayete aykırı olmadığını söyler.¹⁷

İkinci Örnek; Ebû Sevr'e göre muhsan köle zina ederse recm edilir. Şîrâzî bu görüşün "...Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir..."¹⁸ ayetine aykırı olduğunu söyler.¹⁹ Ona göre köleye recm cezasının takdir edilmesi ayete aykırı bir görüştür. Çünkü recm cezasının yarısının düşünülmesi mümkün değildir.

b. Ayeti yorumlamasına getirdiği eleştirilere örnek olarak aşağıdaki örneği verebiliriz:

Ebû Sevr'e göre kadın iki yaşına kadar çocuğunu emzirmek zorundadır. Emzirmedeği zaman icbar edilir. Delil olarak "...Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler..."²⁰ ayetini kullanır. Şîrâzî, emzirmenin nafakaya bağlı olduğunu, kadının nafaka mükellefiyetinin bulunmaması d sebebiyle emzirme zorunluluğunun bulunmadığını belirtir.²¹ Ayetin devamında geçen "...Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisi için doğurulanın (babanın) borcudur..." ifadesinden de bu anlaşılmaktadır. Mâverdî, Ebû Sevr'in bu görüşünün "Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın"²² ayeti ile çeliştiğini söyler.²³ Ebû Sevr, delil olarak kullandığı ayetten emzirmenin zorunlu olduğu sonucunu çıkarması doğru kabul edilmemiştir.

c. Şîrâzî'nin eleştirilerinden bir kısmı hadise aykırılık gerekçesi iledir. Bununla ilgili örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

Birinci örnek; Ebû Sevr veliy-i mücbirin²⁴, kızın evliliği ile ilgili, veli olmayan birine yaptığı vasiyetin geçerli olduğunu söyler. Şîrâzî, Ebû Sevr'e iki açıdan itiraz eder. Birincisi bu görüş sahih hadise aykırı olması. Abdullah b. Ömer'den (ö. 73/693) gelen rivâyette şunu söylediği

¹⁵ Nisâ 4/11

¹⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/29.

¹⁷ Mâverdî, *el-Hâvî*, 11/495.

¹⁸ Nisa 4/25.

¹⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/266.

²⁰ Bakara 2/233.

²¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/167.

²² Talak 65/6.

²³ Mâverdî, *el-Hâvî*, 8/101.

²⁴ Evlendirme yetkisini elinde bulunduran veli.

aktarılır: "Osman b. Maz'un (ö. 2/623-24) vefat ettiğinde Havle binti Hakim b. Ümeyye el-Evkâs (ö. ?) adındaki karısından doğma bir kızını mirasçı olarak bıraktı. Osman b. Maz'ûn kardeşi Kudâme b. Maz'ûn'nu (ö. 36/656) kızına vâsi olarak tayin etmişti. Osman ve Kudâme benim dayılarımdı. Ben de Osman b. Maz'un'un kızını Kudâme'den istedim. Kudâme'de Osman'ın kızıyla nikâhumuzı kıydı. Sonra Muğire b. Şu'be (ö. 50/670) kızın annesinin yanına girerek mal teklif ederek ikna etti. Bunun üzerine kızın annesi malı almayı arzu etti. Kız da annesinin bu arzusuna uygun davrandı. Bunun üzerine kız ile annesi benden uzak durdular. Nihayet onların bu durumu Rasulullah'a (s.a.v.) ulaştı. Bunun üzerine Kudâme: "Yâ Rasulallah! Bu, benim kardeşimin kızıdır. Kardeşim beni ona vâsi tayin etti. Ben de onu halasının oğluyula evlendirdim. Ben ne denklik ne de fayda hususunda yeğenim hakkında bir eksiklik istemedim. Fakat o bir kadındır. Sırf anasının arzusuna uydu" dedi. İbn Ömer devamında: Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.): "O, yetim bir kızdır izni olmadan nikâhı yapılamaz" buyurdu. İbn Ömer: "Vallahi ben onu nikâhladıktan sonra (böylece) benimle alâkasını kesti. (Buluğ çağına vardıktan) sonra onu Muğire b. Şu'be ile evlendirdiler".²⁵ Burada, yapılan vasiyeti Hz. Peygamber'in kabul etmemiş olması Ebû Sevr'in görüşünün hatalı olduğunu göstermektedir.

İkincisi, Ebû Sevr'in konuyu temellendirmek için ileri sürdüğü kıyasın yanlış olmasıdır. Çünkü Ebû Sevr kızın malı üzerindeki velâyet hakkının vasiyet yoluyla intikalinin caiz olmasından hareketle, evlilik velâyetinin de vasiyet ile intikalinin caiz olduğu kanaatindedir. Aynı şekilde o hayatta iken kişinin kızını evlendirmesi için vekil tayininden hareketle, vasiyeti de bir nevi vekâlete benzetmektedir. Şîrâzî, malın velâyeti ile evlilik velâyetinin birbirinden farklı olduğunu çünkü evlilik velâyetinin şeran belirlendiğini ifade eder. Dolayısı ile teşbih hatalıdır.²⁶

İkinci örnek; Ebû Sevr, baba kızına kendi nikâhını kıyması için izin verir ve o da nikâhını kıyarsa nikâh sahih olacağını söyler. Ebû Sevr bu konuda, mevlânın kölesine izin vermesi durumunda kölenin kendi nikâhını kıyabileceğinden hareketle görüşünü temellendirir. Şîrâzî, Ebû Sevr'in bu görüşünün hadise aykırı olduğunu söyler. Ebû Hureyre'nin (ö. 58/678) rivâyet ettiğine göre Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Hiçbir kadın kendini evlendiremez, başka bir kadını da evlendiremez"²⁷ Yine Ebû Sevr'in kıyasının kıyas maal fârik²⁸ olduğunu söyler. Çünkü mevlâlık²⁹ ile velâyet³⁰ birbirinden farklı durumlardır.³¹

Üçüncü örnek; Ebû Sevr şahitsiz kıyılan nikâhın geçerli olduğunu söyler. Şîrâzî onun bu görüşünün hadise aykırı bir görüş olduğunu belirtir. Hz. Aişe'den (ö. 58/678) gelen rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Dört kişinin hazır bulunmadığı nikâh sefahattir"³² Dört kişi içerisinde şahitlerde sayılmıştır. Dolayısıyla Ebû Sevr'in görüşünün rivayet ile çeliştiği görülür.³³

²⁵ Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünen*, (Müessesetü'r-risâle: Beyrût, 2004), 4/330 (No. 3546).

²⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/449; Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/51.

²⁷ Dârekutnî, *Sünen*, 4/326 (No. 3539).

²⁸ Birbirine benzemeyen şeyler arasında yapılan kıyas.

²⁹ İslâm hukukunda kölesini âzat eden efendi.

³⁰ Başkası üzerindeki yetki.

³¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/35; Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/45.

³² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/40; Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/58; Dârekutnî, *Sünen*, 4/321 (No. 3529).

³³ Kanaatim, Ebû Sevr'e nispet edilen bu ve benzeri görüşler üzerinde İmam Mâlik'in önemli derecede etkili olduğu yönündedir. Tabii bu etkilenme İmam Şâfiî vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Dördüncü örnek; Ebû Sevr, evli olan kadın ve erkekten biri Müslüman olur diğeri müşrik kalırsa, duhul (cinisi münasebet) gerçekleşsin veya gerçekleşmesin hemen boşanma meydana geleceği görüşündedir. Şîrâzî, bu görüşün, Hz. Peygamber'in uygulamasına aykırı olduğunu, duhul gerçekleşmesi durumunda, iddetin bitimiyle beraber firkatin/ayrılığın gerçekleşeceğini söyleyerek eleştirir. Abdullah b. Şübrüme'den (ö. 144/761) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber döneminde karı ve kocadan birinin Müslüman olması durumunda, iddet müddeti içerisinde eşlerden diğersinin de Müslüman olması, evliliklerine devam etmeleri için yeterliydi. İddetten sonra aralarındaki evlilik bağı çözüldü.³⁴ İmam Mâlik (ö. 179/795) de bu görüştedir. Yalnız birkaç gün mühlet verilebileceğini söylemiştir.³⁵ İmam Mâlik'e muvafık olan görüşün, kavli kadîm üzerinde İmam Mâlik'in görüşlerinin tesirinin etkisini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Beşinci örnek; Ebû Sevr üç emme ile süt bağıının oluşacağı görüşündedir. Bu konuda şu hadisi delil getirir: Ümmü Fadl'dan (ö. ?) rivayet edilen hadiste, bir adam Rasulullah (s.a.v.)'e gelerek bir kadınla evlendiğini, kendisinin yanında diğers karısının bulunduğunu, ilk karısının yeni karısını bir veya iki kez emzirdiğini iddia ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) "Bir ve iki emme/emzirme haram kılmaz" buyurmuştur.³⁶ Bu hadiste bir iki emmenin süt bağıını oluşturmayacağını söylemiş olması, bunun üzerindeki emişlerde ise süt bağıının oluşacağı anlamını taşıdığını belirtir. Şîrâzî buna itiraz ederek en az beş emmeyle süt bağıının kurulabileceğini söyler. Bu konuda Hz. Aişe tarafından beyan edilen; on emmenin hükmünün nazil olduğu, sonrasında beş emme ile nesh edildiği ve ancak beş emmenin haram kılacağını bildiren nassın daha sarıh olduğunu söyler.³⁷ Dolayısıyla Ebû Sevr delîlu'l-hitabı³⁸, nassa tercih ederek hata etmiştir.³⁹

Altıncı örnek; Ebû Sevr, "Her kim bir müşrik öldürürse onun silah, elbise ve kıymetli eşyası (seleb) onundur"⁴⁰ hadisine göre mutlak olarak, öldüren kişinin ölen müşrikin üzerindeki ganimetlere sahip olacağını söyler. Şîrâzî bunun mutlak olmadığını, nitekim Bedir'de Ebû Cehil'i (ö. 2/624) öldüren İbn Mes'ûd'a, Ebû Cehil'e ait ganimetleri almadığı, onu etkisiz hale getiren kişilere verildiğini söyleyerek itiraz eder.⁴¹ Yani mücerret öldürme selebi gerektirmeyebilir.

Yedinci örnek; Ebû Sevr'e göre mücerred Allah hakkı olan bir konuda kişi ikrarda bulunur, daha sonra vaz geçerse dahi had cezası uygulanır. Konunun kısas ve kazfe benzediğini söyler. Şîrâzî, konuya iki itirazda bulunur: Birincisi, hadiste Eslem kabilesinden birisi zina ettiğini defalarca ikrar etmesine rağmen, ikrarında ısrar etmesinden dolayı ona had cezası uygulanmıştır.⁴² Dört defa kendi aleyhine yaptığı şahitlik sebebiyle had cezası uygulanmıştır.

³⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/52. Nâsirüddin el-Elbânî İbn Şübrüme'den aktarılan rivayetin zayıf olduğunu söyler. Bkz. Nâsirüddin el-Elbânî, *İrvâu'l-ğalîl fi tahrîci ehâdisi Menâri's-sebîl*, (Mektebetü'l-İslâmî: Beyrût, 1985), 6/338.

³⁵ Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/259; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kasım el-Mevvâk el-Abderî el-Girmâtî, *et-Tâc ve'l-iklîl alâ (bi-şerhi) Muhtasarı Halîl*, (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 5/137.

³⁶ Dârimî, "Müsned", 1: 553.; Ahmed b. Hanbel, "Müsned", 6: 339.

³⁷ Müslim, "Nikâh", 1452.

³⁸ Lafzın söylenen husustaki hükmünün, hükümde dikkate alınan kayıtlardan birini taşıması sebebiyle, söylenmeyen alan için geçerli olmadığına delâlet etmesidir.

³⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/156; Mâverdî, *el-Hâvî*, 11/361-362.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 2718.

⁴¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/238; Mâverdî, *el-Hâvî* 8/398.

⁴² Buhârî, "Talâk", 5271.

İkincisi, kısas ve kazf içinde kul hakkı bulunan haklardandır. Zina gibi değildir. Dolayısıyla kıyas maal farık vardır.⁴³

d. Şîrâzî'nin sahabe uygulamasına aykırılık gerekçesiyle eleştirdiği durumların örnekleri şunlardır:

Birinci örnek; Ebû Sevr kölenin aynı anda dört kadınla evlenebileceğini söylemektedir. Şîrâzî, Hz. Ömer'den rivayet edilen "kölenin iki kadını ancak nikâhı altında tutabileceği" rivayetine aykırı olduğu gerekçesiyle hatalı olduğunu söyler.⁴⁴ Mâverdî Hz. Ömer'e ait kanaatin sahabe tarafından sukut yoluyla onaylanarak icma' gerçekleştiğini söylemektedir.⁴⁵ İmam Malik'in de bu görüşte olduğu düşünüldüğünde Ebû Sevr'in bu görüşünün İmam Şâfiî'nin kavli kadîmi olabileceği kanaatini güçlendirmektedir.

İkinci örnek; Ebû Sevr, İmam Şâfiî'nin kadîm görüşüne uygun olarak sarhoşun talâkının geçersiz olduğunu söylemektedir. Mâverdî, kadîm görüşün sadece Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî (ö. 264/878) tarafından rivayet edildiği diğer kadîm görüşü rivayet eden ravilerin bu görüşü aktırmadıklarını söyler. Bu konuda görüşünü, sarhoşun tasarrufunu uyuyan kişinin tasarrufuna benzetir. Akli kabiliyetini kaybettiğinden tasarrufu geçersiz olur. Diğer taraftan iradesi olmadığından mükrehin durumuna kıyaslar. Şîrâzî, birkaç açıdan meseleye itiraz eder. Birincisi; Halid b. Velid (ö. 21/642), Hz. Ömer'den (ö. 23/644) sarhoşun durumunu sormuş istişare sonucunda Hz. Ali'nin (ö. 40/661) tavsiyesi ile 80 değnek vurulması sonucu çıkmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer "Sarhoş ayık gibidir" diyerek Halid'e hükmü tebliğ etmiştir.⁴⁶ Dolayısıyla sarhoşun tasarrufları ayık kişinin tasarrufu gibi kabul edilir. Mâverdî bu konuda icmanın gerçekleştiğini söylemektedir.⁴⁷ İkincisi ise işlemiş olduğu masiyetin sonucuna katlanması gerekir. Bu ona bir ceza olarak verilir. O kişi bu hale kendi eliyle düşmüştür.

Üçüncü örnek; Ebû Sevr, muhsan/iffetli bir kimseye iftirada bulunan kişinin velev ki bu muhsan kişi daha sonrasında had uygulanmadan zina ederse dahi cezası düşmez. Çünkü, had zinadan önce sabit olmuştur. Şîrâzî Hz. Ömer döneminde zina eden bir adam yaptığı günahı ilk defa işlediğini söyleyince Hz. Ömer ona "yalan söylüyorsun ilk defa olsaydı Allah senin ayıbını açığa çıkarmazdı" demesinden hareketle sonraki zinasının muhsanlığını şüpheye düşüreceğini dolayısıyla had cezasının da düşeceğini söyler.⁴⁸

Dördüncü örnek; Ebû Sevr'e göre ikinci kere hırsızlık yapan kişinin sol ayağı topuk kısmı bırakılacak şekilde kesilir. Hz. Ali'nin bu şekildeki bir uygulamasını delil olarak kullanır. Şîrâzî, Hz. Ömer döneminde yerleşmiş uygulamanın, ayağın bilekten kesilmesi şeklinde olduğundan ona itiraz eder.⁴⁹

1.2. Kıyasa Aykırılık

Şîrâzî, Ebû Sevr'i kıyas konusunda birçok yerde eleştirmektedir. Eleştiriye konu olan şeylerin daha çok kıyas maa'l-farık diyebileceğimiz hatalı kıyastan dolayı olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili Şîrâzî'nin eleştirilerine şunlar örnek olarak verilebilir:

⁴³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/345.

⁴⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/46.

⁴⁵ Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/168.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: Beyrût, 1990), 4/417 (No. 8131).

⁴⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/77; Mâverdî, *el-Hâvî*, 10/237.

⁴⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/273.

⁴⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/283.

Birinci örnek; Ebû Sevr'e göre iş için bir köle kiralayan kişi, köle kendisine teslim edildikten sonra kölenin ölmesi durumunda kiralama ücretini ödemek ile mükelleftir. O, bu meseleyi satım akdinde ayn teslim edildikten sonra malın telefi durumunda akdin feshedilmemesine benzeterek kıyas eder.⁵⁰ Şîrâzî ise hata nispet etmeden, Ebû Sevr'in kira sözleşmesini, ayna benzetmesini eleştirir. Çünkü ona göre kira sözleşmesi olan menfaatin satışı ile bey' (ayn) satışı birbirinden farklıdır. O taahhüt edilen işçiliğe başlanmamış olması durumunda, akdin fesh olunacağı kanaatindedir. Ebû Sevr ise kölenin teslimiyle beraber, akdin feshedilemeyeceği, fakat kira sözleşmesi yapılan kişinin ise işin tamamlanması için, yeni bir köle temin etmesi gerektiğini söyler. Mâverdî, bu konuda Ebû Sevr'in sadece Şâfiîlere değil, Mâlikî, Hanefî ve fukahanın geneline muhalefet ettiğini söyler.⁵¹

İkinci örnek; bir kimse havadaki kuşları kastederek "bunlar karga ise hanımlarım boştur, değilse cariyelerim azat olmuştur" der ve kuşların ne olduğu tespit edilemez ise belirleninceye kadar ne boşama ne de azat olma gerçekleşir. O kişi öldükten sonra ise eşleri ve cariyeler arasında kura çekilir ve kurada cariyeler çıkarsa azat edilirler. Cariyeler değil de eşleri çıkarsa Ebû Sevr'e göre eşleri boşanmış sayılır, mirastan pay alamazlar. Şîrâzî bu görüşün hatalı olduğunu söyler. Çünkü azat kılma için kura meşru iken, boşanmayı kura ile belirlemek doğru olmaz. Örneğin birisi "hanımlarımdan birisini boşadım" der hangisi olduğunu tayin etmez ise hayattayken hiçbirine yaklaşamaz, ama nafakalarını karşılamak zorunda olur. Öldükten sonrada zevciyet devam eder. Kura aralarında uygulanmaz. Kura dolayısıyla talak gerçekleşmiş olmaz. Ama cariyelerinden birini boşadığını söyleyen ama tayin etmeyen kişinin mirasçıları, cariyeler arasında kura çeker ve kura isabet eden cariyeye azat olmuş olur. İstidlâl ve mantık hatası vardır.⁵²

Üçüncü örnek; ilâ süresi dolduktan sonra, kadın hakime baş vurur ve hakim boşamaya hükmederse, Ebû Sevr'e göre boşama bain olur. Çünkü bu boşama firkat gibi kabul edilir. Ebû Sevr hastalık dolayısıyla hakimi boşadığı kadının durumundan hareketle bu sonuca ulaşmaktadır. Şîrâzî buna itiraz ederek, bunun hatalı olduğunu söyler. Böyle bir boşanma bain olmaz, rici olur. Benzetmenin de hatalı olduğunu söyler, çünkü hastalık sebebiyle gerçekleşen firkatte duhul gerçekleşmemiştir. Halbuki ilâda duhul gerçekleşmiştir. Bunun firkat olarak nitelenmesi hatalı olur.⁵³ Mâverdî Ebû Sevr'in ilâ sonrasında kocanın kadını boşamasını da bâin olarak nitelediğini aktarır.

Dördüncü örnek; Ebû Sevr'e göre fey Haşim ve Muttalip oğullarına dağıtılırken kadın erkek ayrımı yapılmaksızın eşit bir şekilde dağıtılır. Bunu vasiyete benzetir. Şîrâzî, bunun mirasa benzediği, dolayısıyla kadına erkeğin mirasının yarısının verilmesi gerektiğini söyler.⁵⁴ Mâverdî de mirasa benzetmenin iki açıdan daha doğru olduğunu söyler: Birincisi, miras ve ganimet şeri olarak belirlenmiş haklardandır. Vasiyet ise, kişinin iradesiyle gerçekleşir. İkincisi, Ganimet erkekler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Onların hakkı daha fazladır.⁵⁵

Beşinci örnek; Ebû Sevr'e göre mubaaz cariyesi ile zina eden kişi bu fiilin haram olduğunu da bilirse had cezasına çarptırılır. Çünkü mubaaz köle ile ilişki meşru değildir. Şîrâzî, hadlerin

⁵⁰ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/405.

⁵¹ Mâverdî, *el-Hâvî*, 7/398.

⁵² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/101; Mâverdî, *el-Hâvî*, 10/277.

⁵³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/110; Mâverdî, *el-Hâvî*, 10/357.

⁵⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/247.

⁵⁵ Mâverdî, *el-Hâvî*, 8/435-436.

şüpheye düşürüleceğini söyler. Bu örnekte zina söz konusu olmakla birlikte zinayı yapan köle olduğu için mal hükmündedir, kısmen mülkiyet ilişkisinin varlığı haddi düşürür.⁵⁶

Altıncı örnek; Ebû Sevr'e göre çocuk, usûl/üst soya veya baba, fûrûuna/alt soya kazfite/iftirada bulunursa, had cezasına çarptırılır. Çünkü konuyla ilgili ayet umum ifade eder. Şîrâzî, kazf haddinde hukuku'l-ibad/kul hakkı olduğundan, usûl ve fûrûu arasında var olan ilişki haddi düşürür. Nasıl ki ölenin akrabaları kısasta pay sahibiyse bu durumda da o kişilerin bir birleri üzerinde hakları mevcuttur.⁵⁷

Yedinci örnek; Ebû Sevr hırsızların çaldıkları nisap miktarındaki mal kişi başına bölündüğünde nisaba ulaşmasa dahi had cezasının uygulanacağını söyler. Ona göre bu durum katle ortak olanların hepsine kısas uygulanmasına benzemektedir. Şîrâzî bunun hatalı bir görüş olduğunu söyler. Katle benzetmesinin yanlış olduğunu söyler. Katle böyle bir durum meşru olsaydı birini öldürmek isteyen kişi yanına birini alıp bu fiili işler ve kısas cezasından kurtulurdu. Hırsızlık için böyle bir tehlike söz konusu değildir.⁵⁸

Sekizinci örnek; Ebû Sevr'e göre ecnebi biri, kocaya para teklif ederek karısına hul' yaptırma boşanma geçersiz olur. Çünkü adam kendisini ilgilendirmeyen bir konuda tasarrufta bulunmuş ve sefih olmuştur. Dolayısıyla tasarrufu geçersiz olur. Ebû Sevr konuyu köle satışına benzetir: Bir kimse köleni falanca kişiye satman durumunda sana şu kadar vereceğim derse, tasarrufu geçersizdir. Aynı durum ecnebi bir kimsenin hul' parası ödemesi içinde geçerli olur. Şîrâzî Ebû Sevr'in istidlâlinin yanlış olduğunu söylemektedir. Çünkü ecnebinin hul' için ödediği karşılık sefihlik olmaz. İkincisi köle satışı ile hul'un durumu farklıdır. Çünkü satışta anlaşmanın tarafı olan ve köleye sahip olacak müşterinin iradesi yoktur. Hul' için ise koca kadının iradesine bakma zorunluluğu taşımamaktadır.⁵⁹

Şîrâzî'nin eleştirileri dikkate alındığında Ebû Sevr'in fıkhıta sabit olan hükümler üzerine kurduğu kıyas ilişkisini doğru bir illet üzerine kuramadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eleştirilerin temelini kıyasa konu olan meselelerin illiyet ilişkisi üzerinden değerlendirildiği söylenebilir.

1.3. Genel Kabule ve İstidlâle Aykırılık

Şîrâzî, Ebû Sevr'in hüküm istinbatında bazen genel kabule aykırı görüşler ileri sürdüğünü bazen de istidlâl hatalarına düştüğünü söyler.

a. Genel kabule aykırı olarak gördüğü konulara şunlar örnek olarak gösterilebilir:

Birinci örnek; Ebû Sevr'e göre gasp edilen malın piyasa değeri, gasp edildiği vakitteki değerinden daha da düşmüş olması durumunda, gasıp, gasp ettiği malın aynını vermekle kalmaz, oluşacak değer kaybını da tazmin etmekle yükümlüdür.⁶⁰ Şîrâzî Ebû Sevr'in bu görüşünün, mezhebe aykırı hatalı bir görüş olduğunu söyler. Çünkü gasıbın, gasp ettiği malın aynı mevcutsa onun kusursuz bir şekilde iadesi ile tazmin gerçekleşmiş olur. Mâverdî, *el-Hâvî* adlı eserinde konuyu tartışıp Ebû Sevr'in, delilini ve kendi delilini ortaya koyup meseleyi tartışır. Ama hata nitelemesinde bulunmaz.⁶¹ *Kifâyetu'l-ahyâr* sahibi ise Ebû Sevr'in delilinin

⁵⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/268.

⁵⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/272.

⁵⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/277.

⁵⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/71; Mâverdî, *el-Hâvî*, 10/80.

⁶⁰ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/367.

⁶¹ Mâverdî, *el-Hâvî*, 7/159.

güçlü olduğunu söyler. Ona göre, gasıp gasp ettiği malı hemen teslim ile mükellefken, teslim etmemesinden kaynaklanan zararları tazmin ile yükümlü olması gerekir.⁶²

İkinci örnek; Ebû Sevr' göre öldürülen kişinin borç ve defin masrafları diyet parasından karşılanmaz. Çünkü diyet terike olarak kabul edilmez. Ölüm sonrasında yakınlarla ait bir haktır. Ölüden kalan terike değildir. Şîrâzî bunun yanlış bir çıkarım olduğunu söyler. Çünkü diyetin ortaya çıkması ve elde edilmesi ölen kişi sebebiyledir. Ona ait bir terike kabul edilir.⁶³

Üçüncü örnek; Ebû Sevr'e göre esir alınmış ve cariye olacak biriyle cinsel ilişkide bulunan kişiye had uygulanması gerekir. Şîrâzî haddin uygulanamayacağını söyler. Çünkü şüphe durumu vardır. O esirin cariye olarak ona verilme ihtimali vardır. Bir de böyle bir durumda olan kişi mehir öder; doğacak olan çocuğun nesebi sahih olur. Yani zina olarak kabul edilmez.⁶⁴

Dördüncü örnek; Ebû Sevr hul' yapılırken, talak lafzının kullanılması durumunda kocanın iddet müddeti içerisinde karısına geri dönme hakkının bulunduğunu ifade eder. Ebû Sevr konuyu velâ meselesiyle kıyaslar. Ona göre köleyi azat eden kölenin mevlası olur. Mükâtabe yoluyla hürriyet gerçekleşse dahi durum böyle kabul edilir. Bu teşbihten hareketle Ebû Sevr boşanma ve ricatin erkeğin doğal hakkı olduğu, kadının bu hakkını hul' yoluyla satın almasının ondan bu hakkı düşürmeyeceğini söyler. Şîrâzî, Ebû Sevr'in istidlâlinin yanlış olduğunu söyler. Çünkü kadın hul' ile bedel karşılığında kendinin maliki konumuna gelmiştir. Onun rızası bulunmadan kocanın ricat etmesi doğru olmaz. Talak öyle değildir. Talak hibe gibidir. Süre içerisinde ricat hakkı doğar. Ebû Sevr'in velâ örneğinin de kıyas maal farık olduğunu söyler.⁶⁵

b. İstidlâlde yaptığı hatalar için şu örnekler gösterilebilir:

Birinci örnek; Ebû Sevr, miras konusunda şöyle bir durumu aktarır: Vefat eden kocasından A adında bir çocuğu olan kadın, eşinin kardeşi ile evlenerek, B adında bir çocuğu olur. Yeni kocasının da eski karısından C adında bir çocuğu vardır. Ebû Sevr'e göre çocuklardan A vefat ettiğinde ashâb-ı ferâizden olan B payını alır, terikenin geri kalan kısmını da C'yi habc ederek asabe vasfıyla alır. Şîrâzî, asabe vasfıyla B'nin C'yi habc edemeyeceğini söyler. Ebû Sevr'in istidlâlde hata yaptığını söyler. Çünkü B ashâb-ı ferâizden olma vasfıyla payını alıyor. Ona göre, asabe vasfıyla amcasının oğlunu habc etmesi doğru olmaz.⁶⁶

İkinci örnek; îlâ süresi dolan kocadan karısı ile cinsel münasebet kurması istenir. Şayet hastalık, delilik, hapis gibi bir sebepten dolayı bunu gerçekleştirilmesi mümkün değilse, Ebû Sevr sözlü olarak îlâdan vazgeçtiğini beyan etmesinin yeterli olmadığını söyler. Güç yetireceği vakte kadar ona mühlet verilir. Şîrâzî bu görüşün hatalı olduğunu söyler. Çünkü îlâ ile kadına zarar vermek isteyen kişi, gücü yetmediği vakit bu niyetinden döndüğünü beyan etmesi, fiili olarak hanımına dönmesi gibi kabul edilir.⁶⁷ Mâverdî, Ebû Sevr'in iki gerekçeyle buna itiraz ettiğini söyler Birincisi; îlânın sonlanması için gücü yetmeyene gerekçe olarak niyetini değiştirmiş olmasının yeterli olmasının söylenmesi, gücü yeten kişi açısından da -kadına yönelik zarar düşüncesinden vazgeçtiğini belirlemekse- yeterli olmasını gerektirir. İkincisi ise,

⁶² İbn Muhammed Takıyyüddin Ebû Bekr el-Huseyni, *Kifayeti'l-ahyâr fi-halli şayeti'l-ihţisar*, (Beyrut: Daru'l-Hayr, 1994), 283.

⁶³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/183.

⁶⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/241.

⁶⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/74.

⁶⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/30.

⁶⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/111.

madem söz fiil yerine geçebiliyorsa, bu sözünde kefareti doğurması gerekir. Halbuki, niyetini değiştirdiğini beyan eden kişi, fiili gerçekleştirilmeyinceye kadar kendisinden kefaret istenmez.⁶⁸

Üçüncü örnek; Ebû Sevr, gemide tehlike durumunda birinin “malını denize at tazmini bana aittir” derse ve adam atarsa tazmin ile sorumlu olmaz. Zira ona göre böyle bir durum tazmin sorumluluğu doğurmaz. Tazmin sorumluluğu malın helakından önce doğmaz. Bu konuyu o şuna benzetir: Bir kimse birine borçlanabilirsin. Borçlanırsan borcun bana aittir derse o kimsenin borcu yüklenme sorumluluğu oluşmaz. Bu durumda buna benzer. Şîrâzî, Ebû Sevr’in olayı yanlış değerlendirdiğini söyler. Ona göre konu tazmin ile ilişkili bir konu değildir. Bu sahih bir gaye ile malın itlafı kısmına girer ki bu durumda o kişinin malın değerini ödemesi zorunlu olur.⁶⁹ Mâverdî olayı biraz daha sistematik düşünerek olaya birkaç açıdan bakar:

(a) Bu olay zaruret durumunda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla normal şartlardaki durumlarla kıyası doğru olmaz. (b) Şâfiî mezhebinde bu olay iki şekilde düşünülebilir: Bir: Şîrâzî’nin dediği gibi tazmin sorumluluğu doğuran bir durum değildir. İki: Tazmin olarak değerlendirilebilir. Bu durumda da borca teşbihi doğru olmaz. Nitekim borçta öyle olmakla beraber aynı durum köle azadında farklı olarak değerlendirilir. Yani bir kimse birine bu köleyi azat et değeri bana aittir derse, azat ettiğinde değerini vermekle yükümlü olur. Mâverdî onun bu konuda diğer mezheplere de muhalefet ettiğini söyler.⁷⁰

Dördüncü örnek; Ebû Sevr’e göre usul ve fûrûu birbirinden bir şey çalsa “*Yaptıklarına bir karşılık ve Allah’tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin...*”⁷¹ ayetindeki umumluk gereği had cezası uygulanır. Şîrâzî, usul ve fûruun birbirlerinin mallarında haklarının varlığı haddin uygulanmasını şüpheli hale getireceğinden cezanın uygulanmayacağını söyler.⁷²

Beşinci örnek; Ebû Sevr’e göre usûl ve fûruubirbirine hakemlik ve şahitlik yapabileceğini söyler. Şîrâzî, usul ve fûruun birbirine tarafgirlik yapma ihtimalinden dolayı bu görüşün hatlı olduğunu söyler.⁷³

Altıncı örnek; Ebû Sevr göre kadı hüküm vermeden şahitler şahadetlerinden vaz geçerseler dahi kâdı, şahitleri şahadetlerinden dönmemiş kabul ederek hüküm verir. Şîrâzî, şahitlerin şahadetlerinden vaz geçmesi olayla ilgili şüphe oluşturur. Dolayısıyla kadı bu şahitlikle hüküm veremez.⁷⁴

Yedinci örnek; Hür bir kimsenin cariye ile evlenebilmesinin, dört şartı bulunmaktadır: 1- Erkeğin hür hanımının bulunmaması 2- Hür bir kadınla evlenme gücünün bulunmaması 3- Zinaya düşme korkusu 4-Cariyenin Müslüman olması.

Ebû Sevr, Müslüman olmadan önce cariye ile evlenmiş erkek ve cariyesi Müslüman olmaları durumunda yukarıda sayılan şartları taşımasalar da evliliklerinin devam edeceğini söyler. Ebû Sevr istidlâl olarak şöyle bir akıl yürütmede bulunur: İptidadaki durumun değişmesi, evliliğin idamesine engel olmaz. Örneğin, zinaya düşme korkusu bulunan kişi, cariye ile evlendikten sonra bu tehlike kalkarsa boşanmış mı kabul edilecek? Diğer bir delili ise Müslüman olmaları

⁶⁸ Mâverdî, *el-Hâvî*, 10/386-387.

⁶⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/195.

⁷⁰ Mâverdî, *el-Hâvî*, 12/335-336.

⁷¹ Mâide 5/38.

⁷² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/281.

⁷³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/330-331.

⁷⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/340.

durumunda nikâhın iptidasında istenen şartlar istenir denmesi durumunda, Müslüman olan için nikahta aranan veli, şahitlik gibi şartlar gerekçesi ile nikâhlarının geçersiz sayılması gerekirdi.⁷⁵

Şîrâzî, Ebû Sevr'in istidlâlinin hatalı olduğunu söyleyerek bu konuda iptidada/evlilik kurulurken aranan şartların Müslüman olduktan sonra idamede/evliliği devam ettirmede de aranması gerektiğini söyler.⁷⁶

Şîrâzî, bu konuda Ebû Sevr'in istidlâllerinin hatalı olduğunu ortaya koymaya çalışır. İstidlâlin hatlı olduğu kabul edildiğinde ulaşılan sonucunda hatalı olacağı ortaya çıkacaktır.

1.4. Dilsel Kurallara Aykırılık

Bu konudaki eleştiriler daha çok dil bilimsel hataları içermektedir. Konuyla ilgili şu örnekler gösterilebilir:

Birinci örnek; Ebû Sevr, vasiyetinde; “Falancaya mirasçılara düşen payın iki katı daha (ضعفين) verilsin” diyen kişinin terikesinden mirasçılara düşen payın 4 mislinin vasiyet edilene verilmesi gerektiğini söyler. Şîrâzî, Ebû Sevr'in (ضعفين) kelimesi için yaptığı çıkarımın lügat açısından yanlış olduğunu ifade ederek hatalı bir kullanım olduğunu söyler. Çünkü lügat bakımından 4 mislinin değil 3 mislinin ödenmesi gerekir.⁷⁷ İbn Manzûr'da (ö. 711/1311) geçen bilgiler Şîrâzî'nin haklı olduğunu ortaya koymaktadır. *Lisânü'l-Arab*'ta Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî'nin (ö. 224/838) Ahzap 30. ayette geçen (ضعفين) kelimesini 3 misli azap şeklinde yorumladığını aktarır. Yine Ebû'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd el-Ezherî (ö. 905/1499) (ضعفين)'in 3 misli için kullanımının örfi lügat bakımından böyle olduğu, asli lugatta ise bu kelime bir mislini ifade eder. Dolayısıyla vasiyettiki durumun belirleyicisi, kavli örf olmuş olur.⁷⁸

İkinci örnek; Ebû Sevr'e göre; “Ramazan ayında seni boşadım” diyen kişi hanımıyla Ramazan ayının sonunda boşanmış kabul edilir. Onun bu konudaki delili Ramazan'a bağlanan talakın gerçekleşmesi için, ramazanın tamamını içermesidir. Bu konudaki hükmün geçerli olması için Ramazan ayının geçmiş olması gerekir. Şîrâzî bunun hatalı bir istidlâl olduğunu söyler. Çünkü şartın bağlandığı şeyin ilk kısmının gerçekleşmesi hükmün gerçekleşmesi için yeterli olur. Örneğin “eve girersen seni boşarım” diyen kişinin hanımı eve girdiği anda boşanmış olur.⁷⁹ Nitekim Mâverdî de bu görüşün fasid olduğunu söylemektedir.⁸⁰

Üçüncü örnek; Ebû Sevr'e göre eve girmemek üzere yemin eder ve yemininden sonra evin damına çıkarsa yeminini bozmuş kabul edilir. Şîrâzî dil açısından bunu yanlış bularak, evin damının “في الدار” kelimesini kullanan kişinin dama “سطح” çıkmış olması yeminin bozması anlamına gelmez.⁸¹

Dördüncü örnek; Ebû Sevr, “1000 ve bir dirhem alacağın var” diyen birisinin atfı dirhem üzerine yapmasından dolayı 1000'in temyizinin dirhem olduğunu söyler. Şîrâzî gramer

⁷⁵ Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/266.

⁷⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/53.

⁷⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/457.

⁷⁸ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadır, ty.), 9/203.

⁷⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/93.

⁸⁰ Mâverdî, *el-Hâvî*, 10/193.

⁸¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/132.

açısından hatalı olduğunu söyler. Delil oluşmayınca kadar 1000'in temyizi bilinemez. Dirheme atfı da onun temyiz olduğuna delil olmaz.⁸²

Şîrâzî'nin dilsel konulardaki eleştirilerinin yerinde olduğu verilen örneklerden rahat bir şekilde anlaşılmaktadır. Ebû Sevr'e nispet edilen görüşlerin doğru olduğu kabul edilirse onun dile hakimiyetinin zayıf olduğu söylenebilir.

1.5. Mezhebe Aykırılık

Ebû Sevr diğer konularda da mezhebe aykırılık gerekçesi ile eleştirilse de bu konudaki eleştiri gerekçesi sadece mezhebe aykırılıktır. Farklı bir gerekçe Şîrâzî tarafından dile getirilmemektedir.

Ebû Sevr'e göre köle gibi aynı bir malın 1/3'ü vasiyet edilmiş ise, geriye kalan 2/3'ünün başkasının alacağı olduğu ortaya çıkarsa, vasiyet edenin diğer mal varlıklarına bakılmaksızın lehine vasiyet edilene kölenin geriye kalanın 1/3'ü verilir. Şîrâzî mezhebin görüşünün bu yönde olmadığını, şayet vasiyet edenin başka mal varlığı var ve kölenin 1/3'ü mal varlığının 1/3'ünden az ise kölenin tamamının 1/3'ü mûsâ leh verilir.⁸³ Nevevî, Ebû Sevr'i zikretmeden, bu görüşün Şâfiî'den nakledilen iki tarikten daha zayıf olan görüş olduğunu söyler.⁸⁴ Burdan hareketle bu görüşün Ebû Sevr'in görüşü olmaktan çok İmam Şâfiî'den rivayet edilen zayıf bir görüş olarak değerlendirilmesi gerekir.

Sonuç

Ebû Sevr, İmam Şâfiî'nin uzun süre ders halkasında kalmış ve onun kadim mezhebinin bize ulaşmasında aracılık etmiş önemli bir âlimdir. Bununla beraber kendine has görüş ve fihhi tercihleri bulunan Ebû Sevr'in Şâfiî mezhebine nispeti isabetli olmaz. Belki Şâfiî mezhebi geleneğinde yetişmiş ve daha sonraları mezhepten ayrılarak müstakil görüşler benimsemiş birisi olarak kabul edilmesi daha doğru olur. Şâfiî geleneğinde buna benzer örneklere rastlamak mümkündür.

Şîrâzî'nin Ebû Sevr'i "*ashâbu'l-vüçûh*"tan sayması şazz bir görüş olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber Ebû Sevr'i en fazla eleştirenin yine Şîrâzî olduğunu rahat bir şekilde söyleyebiliriz.

Şîrâzî'nin eleştirileri ilmi endişeler taşır. Nitekim Ebû Sevr'in görüşlerini ele aldığı her konuda onun delillerini zikrettikten sonra kendi görüşlerini ve eleştiri gerekçelerini ortaya koyar.

Şîrâzî'nin Ebû Sevr'e yönelttiği eleştirilerin, birbiri ile iç içe geçmiş farklı itirazlardan oluştuğu görülmektedir. Eleştiriler genel hatlarıyla; nassa aykırı olma, kıyasa aykırı olma, genel kabul ve istidlâl aykırı olma, dil kurallarına aykırı olma ve mezhebe aykırı olma şeklinde olduğu görülmüştür.

Şîrâzî gibi Şâfiî ekolünde sürekli okunan ve ders verilen temel metinlere sahip bir alimin bu tutumu mezhep içerisinde eleştiri geleneğinin doğmasına ciddi katkıda bulunduğu kanaatindeyiz. Bu sadece eleştiri geleneğinin doğmasına değil aynı şekilde üslup ve yöntem olarak ilmi bir kültürün oluşmasına katkı sağlamıştır.

⁸² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/349.

⁸³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/455.

⁸⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1991), 6/207.

Kaynakça

- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *Sünen*. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 2004.
- Elbânî, Nâsirüddin. *İrvâu'l-ğalîl fi tahrîci ehâdisi Menâri's-sebîl*. Beyrût: Mektebetü'l-İslâmî, 1985.
- İbn Abdülberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İntikâ' fi fezâilî's-selâseti'l-eimmeti'l-fukahâ Mâlik, Ebî Hanîfe ve's-Şâfiî*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty.
- İbn Ferhûn, İbrahim b. Ali Burhânüddin el-Ya'merî. *ed-Dîbâcü'l-müzheb fi ma'rifeti a'yâni ulemâi'l-mezheb*. Kâhire: Dâru't-turâs li't-tubâa ve'n-neşr, 1972.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrût: Dâru's-Sadır, ty.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-Arabi, ty.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî. *el-Mühimmât fi şerhi'r-Râfiî ve'r-Ravza*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2009.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kasım el-Abderî el-Gırnâtî. *et-Tâc ve'l-iklîl alâ (bi-şerhi) Muhtasarı Halîl*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, ty.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*. Beyrût: el-Mektebu'l-İslâmî, 1991.
- Nisâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- Okuyucu, Nail. *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci. Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty.
- Takiyyüddin Ebû Bekr, İbn Muhammed el-Huseyni. *Kifayetü'l-ahyar fi-halli ğayeti'l-ihisar*. Beyrût: Dâru'l-Hayr, 1994.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Tezkiretü'l-huffâz*. Lübnân: Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, 1998.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru alâmi'n-nübelâ*. Kahire: Müesseset'r-Risale, 1985.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî. *el-Â'lâm: Kamus-u terâcim*. Beyrût: : Dâru'l-İlm, 2002.